

УДК 94(437)“1918/1939”:929ПРИХОДЬКО(477)

О.М.Кравчук

Чехословаччина міжвоєнного періоду в спогадах подолянина В.Приходька

У статті досліджуються спогади В.Приходька про Чехословаччину міжвоєнного періоду в його щоденнику за 1945–1946 рр. Показано роздуми В.Приходька стосовно важливості незалежності для повноцінного розвитку нації.

Ключові слова: Чехословаччина, Закарпаття, міжвоєнний період, Друга світова війна, В.Приходько.

Сучасна історична наука України одним з своїх завдань має розширення джерельної бази, зокрема, з минулого української еміграції міжвоєнного періоду. Залучення до наукового обігу нових документів, пов'язаних з її діяльністю, дозволяє більш повно і всебічно дослідити минуле. До таких джерел належать щоденник Віктора Кіндратовича Приходька (31.01.1886–7.02.1982). Життя та діяльність В.Приходька висвітлені в низці публікацій (О.Завальнюк і В.Стецюк, С.Калитко і О.Кравчук, О.Малюта, А.Трембіцький та ін.¹). Чимало з його багатой літературної спадщини опубліковано. Але щоденник Віктора Кіндратовича ще чекає на свого видавця. Лише окремі уривки з нього під назвою “Сім літ тому” побачили світ 1952 р. на сторінках газети української громади в США “Свобода”².

Мета статті – проаналізувати спогади В.Приходька про міжвоєнну Чехословаччину з його щоденника за 1945–1946 рр.

В.Приходько народився в селі Княжпіль Кам'янецького повіту Подільської губернії у родині вченого-садівника. Отримав вищу юридичну освіту у Дерптському (нині м.Тарту, Естонія) та Київському університетах. Працював в земських установах на Волині, слідчим Кам'янець-Подільського окружного суду. Після Лютневої революції 1917 р. активно включився в український рух, в часи Центральної Ради очолював відділ освіти земства Поділля і губернський комісаріат з народної освіти³. 25 квітня 1918 р. В.Приходька обрали головою Подільської губернської народної управи, яку очолював до середини 1920 р., коли емігрував. Під час повстання проти гетьмана, займав посаду завідувача Відділу судових справ (на рівні міністерства) Директорії УНР у Вінниці (грудень 1918 р.)⁴. Обіймав низку посад в еміграційних урядах УНР, викладав в Українській господарській академії в Подєбрадах (тогочасна Чехословаччина)⁵. У роки Другої світової війни увійшов до складу Українського Центрального Комітету у Кракові. У 1945 р. переїхав до Регенсбургу в Західній Німеччині, у 1949 р. – емігрував до Нью-Йорку⁶.

В.Приходько є автором значної кількості суспільно-політичних праць і, зокрема, мемуарів “Під сонцем Поділля”. Їх перша частина охоплювала період 1895–1907 рр. і була видана в Празі в 1931 р. У 1960–1967 рр. Віктор Кіндратович

працював над другою частиною мемуарів, в якій йшлося про події 1907–1920 рр. Вона побачила світ 2011 р.⁷

На завершальному етапі і в перші роки Другої світової війни, проживаючи в Празі та Регенсбурзі, В.Приходько вів щоденник, названий ним “Великий ісход”. У ньому висвітлено події 1945–1947 рр.⁸. Машинопис щоденнику зберігається в архіві Української Вільної Академії наук (Нью-Йорк, США). Копія рукопису була отримана директором Державного архіву Вінницької області д. і. н. Ю.В.Легуном і люб’язно надана автору статті. Цитати з спогадів В.Приходька подано зі збереженням мовних і стилістичних особливостей тексту.

На початку щоденника автор зазначає мету його написання. Писати його “змусила” “величава панорама подій, що переходили перед очима сучасників в роках 1941–45, коли розгоргалась глибоко – драматична картина другої світової війни... Річ була в тому, що у цій війні і в переплеті цих подій відбувалася десь у глибині, в підземеллі наша, українська, історія, наші, українські, змагання й намагання використати хід подій, для нашої національної й державної рації. Під цим оглядом робилось щось по цілій Україні, – в Галичині, та Волині, у Києві, Полтаві, Харкові. Робилось по степах українських, робилось і по столицях Європейських. Але робилось таємно, підпільно... І ось – бажання зафіксувати бодай щось із тих подій і наших змагань було причиною думки про Щоденник”.

У першому уривку щоденника про Чехословаччину подано оцінку В.Приходьком важливості незалежного розвитку нації на прикладі міжвоєнного періоду⁹: “Прага. 17 березня 1945 року. Сиджу в каварні “Вальдек” це одна з кращих Віноградських каварень. Сьогодні субота і тому народу в каварні більше. Зокрема, – молоді, що під неділю сходяться сюди компаніями, займають бокси по 5-10 душ і наповнюють кав’ярню веселим духом. Що заздрю чехам – це їхню молодь: за 25 літ спокійного життя в самостійній державі, серед нормальних умов, вони виховали здорову, квітучу, повну сил і життя молодь – хлопців і дівчат. Ось тут, під боком, сидять вони, ці дівчата, – гарні, веселі, усміхнені, добре одягнені, гарно виховані. Їм по 18-20 літ, вони виростили під пильним і дбайливим оком своїх “maminek”, вони вчасно їли й пили, вони, навіть в не заможних родинях, – дістали всі свої “бухтя” і “кнедліки”, дістали не раз “гусу” (гуску) і всі належні подарунки “на Eziska” (на Різдо). Вони нормально перейшли, під доглядом не злих педагогів, свої “міщанки”, гімназії та фахові школи і увійшли в життя в атмосфері громадянської свободи, чуючи вільну думку, вільне слово, пресу, літературу. Правда, наші українці закидають цій молоді “вигідність”, “міщанство”, “без’ідейність”, але я з цим не погодився б. Правда, ця молодь мала *усе* і під оглядом політичним не мусіла ніби й мати якихось “ідеалів”, за які, по нашому східньому і українському зразку, мала б “боротися” і “страждати”. Під цим оглядом може їй і бракує “ідейности”, але загально не можна говорити про розбещеність, зіпсутість чи деморалізованість чеської молоді. Цих хлопців і дівчат, що оце так безжурно “бавляться” у вас під боком в суботу в каварні, ви зустрінете в понеділок за машин-

ками в канцеляріях, за пультами в крамницях, за буфетами в автоматах – і всюди вони – особливо дівчата – будуть з вами милі, ввічливі і веселі, жваво і з охотою виконуючи свою працю. Чеський народ – добрий, сердечний народ і його молодь завжди має охоту чи, як тут кажуть, “dobru vule” зробити вам все як найкраще...”. Зазначені спостереження показують важливість відсутності впливу ідеологій на розвиток молоді, вихованої, переважно, в атмосфері свободи в умовах демократичної ЧСР.

Автор розмірковує над долею української нації: “І ось робиться надзвичайно боляче, коли згадаєш і порівняєш долю нашої, української, молоді. Молоді, що 25 літ жила в злиднях, не доідаючи і не допиваючи, жила в атмосфері морального насильства, бачучи навкруги себе біду, жебрацтво та неволю. Правда, як говорять ті, що побували тепер при німцях на Україні, не зважаючи на все, “біологія” взяла своє; молодь, як та рослина, шукала всяких шляхів та стежок до сонця і таки й на Україні зустрічали наші люди усміхнених дівчат та дещо й хлопців. Але скільки молоді і яка молодь виховалась би в Україні, коли б Україна мала таких 25 років як мала їх Чехословаччина!”. У наступних замітках В.Приходько підсумовує успіхи економічного розвитку самостійного народу, які, на відміну від Радянського Союзу, були не декларованими, а реальними: “Взагалі, на прикладі малої Чехословаччини можна було переконатись, що значить, коли народ живе самостійним, незалежним життям, словом, коли є господарем на своїй землі. Який колосальний крок наперед зробила Чехословаччина в усіх ділянках життя: економіка, цивілізація, культура, побут. Досить сказати, що за цих 25 літ в Чехах поставлено принаймні ще третину житлових будинків, проти того, що було досі. А це значить, що люди дістали “жилплощадь”, яка являється основою усього життя: люди стали жити в гігієнічних умовах, настала можливість женитись, мати дітей; майже всюди проведено електрику, ванни і т. д. і т. д. Про всі ці речі в Світах писали, галасували, обіщали – і майже нічого не зробили, а зруйнували й те, що було, а Чехи всього цього dokonali без жадних фраз демагогії, а просто давши людям можливість вільно жити, дихати, працювати і проявляти ініціативу...”. Далі в щоденнику міститься роздуми автора про бажані заходи в розбудові України та забезпечення одного з головних завдань зовнішньої політики – налагодження нормальних відносин з Росією: “Та шкода про це говорити! Большевизм мусить бути знищений, а з тим прийде усе. Передовсім маємо подбати про “біологію”, мусимо наповнити Україну – українцями, зібрати їх з усіх усюдів, – з концлагерів, з Сибіру, Туркестану, з російських тюрем, з еміграції, – обмити їх, нагодувати, напоїти, щоб народ віджив, ожив, відпочив фізично і духово, а тоді помаленьку прийде усе. Тому, після упадку большевизму я дуже боюся нової війни України з Росією і уважаю, що наша дипломатія, разом з дипломатіями усіх поневолених Росією народів – поляків, фінляндців, естонців, латишів, литовців, грузинів і т. д. мусять ужити героїчних заходів, щоб встановити з великоросами якийсь мирний “modus vivendi”.

Коли я оце писав, підійшов до мене один Чех, прізвища якого я навіть не

зрю, а якого часом зустрічав у “Вальдеку”. Він звернувся до мене: “Jak se daří, Pane Professore?!” Я йому відповів: “Та що ж. Чекаю, коли вже треба буде утікати з Праги”. – “А прос”? (себто: “А чому?”) Як “прос” (чому) – від большевиків! – “Ale, Pane Professore, voni vam nic ne udelají, a vubec nicdo ne musí utikat!” – Ну, то ми, українці, вже краще знаємо, чи треба чи не треба!” – “Tak ja Vam, Pane Professore, neso reknu, co Vas prekvapí” (Так як вам, пане професоре, дещо скажу, що вас здивує). – І, підсунувшись до мене, він почав мені шепотіти останню новину: “Чи знаєте, що Німеччина запропонувала перемирря Англії й Америці? Це – найновіша звістка, що зворушила усю Прагу. Кажуть, що Стокгольм взяв на себе посередництво”. І почав далі говорити: “Ви розумієте, коли це правда, тоді всі ми, чехи, і всі ви, емігранти, до одного, будемо потрібні. Бо перемирря базується на тому, що англо-американці припинять свій наступ на Німеччину, а Німеччина має всі сили кинути на большевиків!... Отже, з огляду на те, що большевики це – “Rusy”, себто словяне, то усі словяне мусять стати на поміч большевикам проти німців.” Я не міг не розсміятись з наївності мого інформатора. Скільки Чехам не поясній що таке большевизм, вони нічого не розуміють, не вірять і не хочуть – я би прямо сказав – не можуть вірити. Вони мають одного ворога – німців і поза тим нічого не хочуть знати...”. У зазначених словах проявилось розчарування автора у небажанні чеської еліти знати правду про тоталітарний режим, а також настрої населення з їх чутками про спроби сепаратних переговорів західних демократичних держав з Німеччиною, які саме тоді мали місце у Швейцарії, про що не міг знати В.Приходько.

Віктор Кіндратович висловив свої думки щодо чуток про перемир'я і його можливих наслідків для українців: “...Одначе, звістка про перемирря чи про можливість перемирря мене зацікавила. Але чи може це бути? Правда, хоч політика останніх часів – це є бандитизм і цинізм, а все ж не віриться, щоб “союзники” англо – американці так просто і так цинічно зрадили большевиків, давши можливість німцям усї свої сили кинути на Совіти при найближчій офензиві, що оце готується. Словом, найближчі дні з'ясують, що є в тім правди. Розуміється, для нас, українців, це дуже потішаюча звістка. Звичайно, при умові, що Німці зовсім відмовляться від політики, яку вони провадили на Сході під час свого першого наступу на большевиків...”.

Другий уривок з щоденника стосовно Чехословаччини відноситься до Закарпаття, яке у 1919–1939 рр. було частиною цієї держави. Він написаний у Західній Німеччині, в Регенсбурзі 23 березня 1946 р.¹⁰: “...На цих днях українське громадянство згадувало одну – як звичайно в українців – сумну дату: це семиріччя з дня проголошення самостійної Української Республіки – Карпатської України. Сталося це проголошення 15 березня 1939 року. Я особисто був тоді в Хусті, столиці Карпатської України, був на засіданню Соїму Карпатської України, який прийняв конституцію нової держави й обрав першим президентом її заслуженого карпатського діяча – священника о. Августина Волошина. Але був також свідком і учасником сумної події, коли, уже на

другий день по проголошенню, на молоду самостійну республіку напала мадярська армія й увесь карпатський уряд, сойм, міністерства і всі діячі – видатніші і звичайні, – мусіли тікати од ворога, який не тільки займав територію, але нищив усе, що носило тавро українства. Отже це був “великий ісход” українців з невеличкого клаптичка рідної землі, де місцеве населення, а може ще більше – українська еміграція мріяли знайти притулок і працю “у себе вдома”. Треба зазначити, що, хоч “Карпатська Україна” існувала дуже не довго, всього півроку – від початку її будування (жовтень 1938 року) до його завершення (15 березня 1939 року), однаке широке українське суспільство, розкидане по Європі, еміграція американська і ціла Галичина з Волиню, що були тоді під Польщею, поставились з якоюсь особливою симпатією і сердечністю до державного відродження цієї невеличкої й найбіднішої вітки українського народу, до цієї маленької української “Срібної Землі”. Всі ми, звичайно, розуміли, що “Карпатська Україна”, де живе 1/80 частина українців, не є вирішенням українського питання. Але тоді ми ще Гітлера не розкусили і з радістю повірили німецькому міністру закордонних справ Ріббентропу, який сказав о. Волошину у Відні: “Засукуйте рукава і працюйте. Ближче майбутнє принесе здійснення Ваших мрій”. Ми всі тоді вирішили й надіялись, що Карпатська Україна, – це початок самостійної великої сорокмільйонової Української Держави. Звідси той ентузіазм і той надзвичайно жвавий рух, який повстав навколо “Карпатської України”. Про це колись сподіваюсь написати спеціально у своїх спогадах...”.

Прикметно, що у фонді “В.Приходька” Центрального державного архіву вищих органів влади і управління у м. Києві міститься рукопис статті Віктора Кіндратовича “Праця й турботи уряду Карпатської України”. З нього випливає, що В.Приходько перебував в Закарпатті з 3 січня до 16 березня 1939 р.¹¹. Завершується цей уривок з шоденника Приходька наведенням тексту статті “Незабутня дата”, яку підготував учасник подій на Карпатській Україні, редактор єдиний єдиної офіційної газети краю “Нова Свобода” С.Довгаль (Дм. Сіях) і опублікував у Регенсбурзькому “Слові”.

Отже, шоденник В.Приходька містить важливу інформацію щодо особистих оцінок автором міжвоєнної Чехословаччини, Закарпаття, в яких містяться роздуми стосовно важливості незалежності для розвитку нації. В.Приходько постійно порівнює долі чеського і українського народів, критикує політику як нацистської Німеччини, так і Радянського Союзу щодо українців, розмірковує над майбутнім своєї Батьківщини.

Примітки:

1. Завальнюк, О. М. Земства Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр. / О. М. Завальнюк, В. Б. Стецюк. – Кам’янець-Подільський, 2009.; Завальнюк, О. Віктор Приходько і заснування Кам’янець-Подільського державного українського університету (1918 р.) / О. Завальнюк // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. Вип. 15. – К., 2003. – С. 31-36.; Приходько Віктор // Енциклопедія Українознавства. II. – Л., 1996. – Т. 6. – С. 2346.; Трембіцький, А. А. Віктор Приходько

у визвольних змаганнях українського народу в 1917–1922 рр. / А. А. Трембіцький // Формування та діяльність українських національних урядів періоду української революції 1917–1921 рр. – Кам’янець-Подільський, 2008. – С. 315-330.; Кравчук, О. М. Спогади В. Приходька як джерело з вивчення історії кооперації на Поділлі / О. М. Кравчук, С. Л. Калитко // Споживча кооперація Поділля: через століття до майбутнього (27-28 травня 2010 р.). – Вінниця, 2010. – С. 84-87.; Малюта, О. “Просвіти” і Українська Державність (друга половина XIX – перша половина XX ст.) / О. Малюта. – К., 2008. – С. 620.

2. Приходько, В. Сім літ тому... / В. Приходько // Свобода. Український щоденник. – Джерзі Сіті і Нью Йорк, 1952. – 13 лютого. – С. 2; 14 лютого. – С. 2; 15 лютого. – С. 2; 16 лютого. – С. 2.

3. Малюта, О. “Просвіти” і Українська Державність (друга половина XIX – перша половина XX ст.) / О. Малюта. – К., 2008. – С. 620.

4. Там само. – С. 621.

5. Кравчук, О. М. Українсько-чеські освітанські зв’язки в 1920–1939 рр.: освітня Поділля в українських навчальних закладах міжвоєнної ЧСР / О. М. Кравчук, Н. М. Марценюк // Освіта, наука і культура на Поділлі. – Кам’янець-Подільський, 2009. – Вип. 14. – С. 213-227.

6. Трембіцький, А. А. Віктор Приходько у визвольних змаганнях українського народу в 1917–1922 рр. / А. А. Трембіцький // Формування та діяльність українських національних урядів періоду української революції 1917–1921 рр. – Кам’янець-Подільський, 2008. – С. 326.

7. Приходько, В. Під сонцем Поділля: спогади. Ч. 2. / Віктор Приходько; упорядники і автори передмови Ю.Легун, О.Кравчук. – Вінниця: ТОВ “Консоль”, 2011. – 416 с.

8. Приходько, В. “Великий ісход”. Щоденник. Рік 1945-й / В. Приходько. – Нью-Йорк, 1966. – 170 с. // Архів Української Вільної Академії наук (Нью-Йорк, США). – Фонд В.Приходька.; Приходько, В. “Великий ісход”. Щоденник. 1946 рік / В. Приходько. – Нью-Йорк, 1966. – 365 с. // Архів Української Вільної Академії наук (Нью-Йорк, США). – Фонд В.Приходька.

9. Приходько, В. “Великий ісход”. Щоденник. Рік 1945-й. / В. Приходько. – Нью-Йорк, 1966. – С. 46-49.

10. Приходько, В. “Великий ісход”. Щоденник. 1946 рік / В. Приходько. – Нью-Йорк, 1966. – С. 114-118.

11. ЦДАВОУ, ф. 3838, оп. 1, спр. 2, арк. 89-93.

Summary

This article investigates the memories V.Prihodko about the Czechoslovakia interwar period in his diary for 1945–1946. The author displaying the V.Prihodko reflections on the importance of independence for the full development of the nation.

Key words: Czechoslovakia, Transcarpathia, the interwar period, World War II, V.Prihodko.

Одержано 24 квітня 2013 року